До разової спеціалізованої вченої ради
у Національній академії внутрішніх справ

03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію Негру Федора Степановича
«Юридико-психологічні детермінанти домашнього насильства»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Домашнє насильство залишається однією з найбільш складних соціально-правових проблем, розв'язання якої потребує комплексного підходу, що поєднує правові, кримінологічні, психологічні та соціальні аспекти. Особливого значення ця проблематика набуває в умовах воєнного стану, коли соціально-економічна нестабільність, вимушене переміщення населення, руйнування звичних соціальних зв'язків і підвищене психологічне навантаження можуть ускладнювати своєчасне виявлення випадків насильства та забезпечення належного захисту постраждалих осіб.

Актуальність дисертаційної роботи Негру Ф. С. зумовлена необхідністю поглибленого дослідження причин, умов і чинників, які сприяють виникненню та відтворенню домашнього насильства, а також визначення можливостей удосконалення системи його запобігання. Важливим є те, що автор розглядає домашнє насильство не лише як правопорушення, а і як складне юридико-психологічне явище, пов'язане з особливостями сімейної взаємодії, соціальним середовищем, усталеними моделями поведінки та функціонуванням відповідних правових інститутів.

Обраний напрям дослідження має як теоретичне, так і практичне значення. З'ясування юридичних і психологічних детермінант домашнього насильства створює передумови для вдосконалення профілактичної діяльності, підвищення якості міжвідомчої взаємодії та формування більш

адресних заходів реагування на відповідні випадки. У цьому контексті дисертація відповідає актуальним потребам правозастосовної практики та сучасним завданням державної політики у сфері протидії домашньому насильству.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація узгоджується з Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція, 2011 р.); Державною соціальною програмою запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року (постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 145), тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020 – 2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454); пріоритетними напрямками фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права в межах Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021 – 2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року № 12-21.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, у якій послідовно розглянуто теоретичні засади вивчення домашнього насильства, психолого-правові чинники його виникнення та можливі напрями вдосконалення профілактичних заходів. За результатами теоретичного опрацювання наукових джерел визначено юридичні та психологічні особливості домашнього насильства як складного соціально-правового феномену, прояви якого не обмежуються фізичним впливом, а охоплюють також психологічне, сексуальне й економічне насильство, спрямоване на встановлення та підтримання контролю над постраждалою особою. Доведено, що нефізичні форми насильницької поведінки нерідко формують основу відносин домінування й залежності між членами сім'ї, впливають на повторюваність, прихований характер і поступове

посилення протиправних дій, а також ускладнюють їх доказування та належну кримінально-правову кваліфікацію.

Структура роботи загалом відповідає визначеній меті та поставленим завданням. **У першому розділі роботи «Теоретичні основи вивчення домашнього насильства як юридико-психологічного феномена»** досліджено теоретичні основи розуміння домашнього насильства як юридико-психологічного феномену, стан наукової розробки проблематики, методологічні засади дослідження та еволюцію правового розуміння цього явища. Автором розкрито багатовимірну природу насильства та домашнього насильства, визначено основні форми їх прояву й охарактеризовано домашнє насильство як модель поведінки, що може супроводжуватися систематичним контролем і примусом та спричиняти негативні психологічні й соціальні наслідки для постраждалих осіб. У межах такого розуміння домашнє насильство постає не як сукупність ізольованих конфліктних ситуацій, а як модель протиправної поведінки, що може характеризуватися систематичністю, поступовим посиленням інтенсивності та негативним впливом на психологічне благополуччя постраждалої особи, її соціальні зв'язки й повсякденну життєдіяльність.

Другий розділ «Психолого-правові чинники та умови виникнення домашнього насильства в Україні» присвячено аналізу соціальних чинників, проблем нормативного регулювання та судової практики, а також психологічних особливостей суб'єктів сімейних відносин і внутрішньосімейної взаємодії. Проаналізовано багаторівневу систему чинників, що зумовлюють домашнє насильство, зокрема макросоціальні умови, особливості сімейних взаємин та індивідуально-психологічні характеристики кривдника. Обґрунтовано, що взаємодія цих чинників сприяє закріпленню насильницької поведінки та її відтворенню в суспільстві. Окрему увагу приділено впливу воєнних обставин, зокрема вимушеного переміщення, втрати житла, руйнування соціальних зв'язків і пережитих психотравмуючих подій, на емоційний стан та поведінку осіб. Визначено, що невідреагований

травматичний досвід може посилювати прояви агресії, а також ускладнювати отримання допомоги постраждалими й поглиблювати їхню залежність від кривдника.

Охарактеризовано особистісні та соціально-психологічні особливості кривдника з урахуванням його соціально-демографічних характеристик, освітньо-культурного рівня, наявності залежностей, попередньої протиправної поведінки та ролі в сімейних відносинах. Визначено, що недостатній рівень емоційної компетентності, імпульсивність, низька здатність до саморегуляції та емпатії підвищують ризик агресивних реакцій і загострення конфліктів. З'ясовано, що насильницька поведінка може використовуватися кривдником як засіб встановлення або відновлення контролю й домінування над постраждалою особою.

У третьому розділі «Превенційні заходи щодо запобігання домашнього насильства» розглянуто превентивні заходи та запропоновано напрями вдосконалення діяльності із запобігання домашньому насильству. Профілактику домашнього насильства в сучасному кримінологічному та соціально-правовому контексті визначено як комплексний напрям державної й суспільної діяльності, спрямований на запобігання насильницькій поведінці, своєчасне виявлення ризиків, раннє реагування та недопущення повторних випадків насильства. Її результативність залежить від поєднання правових, організаційних, соціально-психологічних та освітніх заходів, а також належної взаємодії уповноважених суб'єктів. З огляду на латентність і циклічність домашнього насильства профілактична діяльність має здійснюватися безперервно – від формування нетерпимого ставлення суспільства до насильства та утвердження здорових моделей взаємодії до раннього виявлення небезпеки, роботи з кривдниками й запобігання повторним правопорушенням.

Обґрунтовано, що профілактичні заходи щодо членів сім'ї мають ґрунтуватися на першочерговому забезпеченні безпеки постраждалих осіб і дітей. Визначено значення індивідуального планування безпеки, своєчасного надання соціальної, психологічної та медичної допомоги й недопущення

повторної травматизації під час взаємодії з уповноваженими установами. Окрему увагу приділено захисту дітей, які зазнають насильства або стають його свідками, зокрема ранньому виявленню їхніх потреб, психологічній підтримці та створенню безпечного середовища для подолання наслідків пережитого.

Наукові результати дисертаційної роботи вирізняються належним рівнем обґрунтованості й достовірності. Для досягнення поставленої мети автором застосовано сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів дослідження, що дало змогу комплексно розкрити обрану проблематику та забезпечити послідовність і логічність викладення матеріалу.

Позитивної оцінки заслуговує прагнення автора поєднати теоретичний аналіз із вивченням матеріалів судової практики та аналізом результатів опитування працівників поліції, які здійснюють діяльність у сфері протидії домашньому насильству. Використання різних за характером джерел інформації дає змогу розглядати досліджувану проблему з позицій як нормативно-правового регулювання, так і практичної діяльності уповноважених суб’єктів.

Застосовані автором методологічні підходи загалом відповідають міждисциплінарному характеру теми. Висновки та пропозиції ґрунтуються на аналізі наукових джерел, законодавства, судових матеріалів і емпіричних даних. Це створює належну основу для формулювання наукових положень і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення запобігання домашньому насильству.

Таким чином, зазначимо, що в дисертації на достатньому науковому рівні здійснено теоретико-методологічне обґрунтування та запропоновано вирішення поставлених наукових завдань на основі проведеного емпіричного дослідження.

Наукова новизна та практичне значення одержаних результатів. Наукове значення дисертації полягає у спробі комплексного осмислення юридичних і психологічних детермінант домашнього насильства, визначення

взаємозв’язку між соціальними передумовами, особливостями міжособистісної взаємодії та функціонуванням механізмів правового реагування.

Заслуговує на увагу комплексний підхід автора до розуміння домашнього насильства, що охоплює фізичні, психологічні, сексуальні та економічні форми його прояву, й дає змогу глибше розкрити особливості виявлення, дослідження обставин учинення відповідних правопорушень і здійснення профілактичної діяльності.

Важливим результатом дослідження є систематизація чинників, які можуть впливати на виникнення та відтворення домашнього насильства, з урахуванням соціального середовища, психологічних особливостей учасників сімейних відносин, недоліків правового регулювання та впливу кризових обставин. Це дає змогу розглядати профілактику не як сукупність ізольованих заходів, а як комплексну діяльність, спрямовану на усунення або послаблення відповідних ризиків.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її положень у діяльності органів Національної поліції, інших суб’єктів, уповноважених здійснювати заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також у процесі підготовки здобувачів вищої освіти за правничими спеціальностями. Запропоновані автором підходи можуть бути корисними для вдосконалення професійної підготовки працівників, які безпосередньо взаємодіють із постраждалими особами та кривдниками.

Повнота викладу одержаних результатів. Основні положення дисертації відображено у шести наукових працях, з яких три статті опубліковано у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України, а ще три становлять тези доповідей, представлених на науково-практичних заходах, у тому числі міжнародних.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Віддаючи належне науковій і практичній значущості дисертації, зауважимо, що окремі

положення роботи мають дискусійний характер і можуть стати предметом подальших наукових досліджень.

В дисертації значна увага приділяється причинам, умовам, факторам, обставинам і явищам, які впливають на виникнення та відтворення домашнього насильства. Водночас для подальшого розвитку теоретичних положень дослідження доцільно було б більш чітко розмежувати зазначені категорії та визначити їх співвідношення в межах авторського підходу. Зокрема, заслуговує на додаткове пояснення, за якими критеріями певні соціальні, психологічні або інституційні обставини віднесено саме до детермінант, а не до умов, що сприяють учиненню насильства, чи чинників, які впливають на його латентність і повторюваність. Така конкретизація посилила б понятійну визначеність дослідження та полегшила практичне використання його результатів.

Крім того, одним з завдань дослідження визначено «систематизувати детермінанти, що впливають на вчинення домашнього насильства в умовах воєнного стану». Водночас важливо розмежовувати загальні соціальні проблеми, які існували й до повномасштабної війни, та чинники, зумовлені саме воєнними обставинами. У зв’язку із цим варто було б чіткіше визначити, які з виявлених детермінант набули нового змісту або посилилися внаслідок війни, а також на підставі яких емпіричних даних зроблено відповідні висновки. Це дозволило б точніше розкрити специфіку предмета дослідження, а не обмежуватися констатацією загального зростання соціальної напруги.

1. У підрозділі 2.3 дисертації автор систематизує характеристики кривдника та постраждалої особи у вигляді окремих соціально-психологічних портретів, представлених у таблицях 2.4 і 2.5. Така форма викладу полегшує сприйняття матеріалу, проте потребує чіткого пояснення методики формування цих узагальнень. Зокрема, доцільно було б зазначити, які характеристики портретів підтверджуються результатами проведеного опитування, які запозичені з наукових джерел, а які є результатом авторського узагальнення. Це має значення для визначення наукової обґрунтованості

запропонованих портретів і можливості їх використання в практичній діяльності без формування стереотипних уявлень про кривдників та постраждалих осіб.

2. У підрозділі 3.2 дисертації (с. 214–219) автором розглянуто зарубіжний досвід організації превентивної роботи та захисту постраждалих від домашнього насильства, зокрема польську процедуру «Блакитні картки», практику застосування охоронних ордерів у США, а також окремі механізми функціонування системи правосуддя й надання допомоги постраждалим у США та Канаді. Звернення до відповідного досвіду є обґрунтованим, оскільки дає змогу розширити уявлення про можливі напрями вдосконалення національної системи протидії домашньому насильству.

Водночас виклад зарубіжних практик потребує більш чіткого розмежування опису іноземних моделей та обґрунтування можливостей їх практичного застосування в Україні. Зокрема, аналізуючи польську процедуру «Блакитні картки», автор наголошує на її значенні для раннього виявлення випадків насильства, міждисциплінарного супроводу сім'ї та документування відповідних фактів. Водночас доцільно було б докладніше розкрити, які саме елементи цієї процедури можуть бути інтегровані в чинну українську систему реагування, з урахуванням уже передбачених законодавством механізмів оцінювання ризиків, винесення термінового заборонного припису, профілактичної роботи з кривдником і взаємодії уповноважених суб'єктів.

3. Подібного уточнення потребує й аналіз американської та канадської практик застосування охоронних ордерів, спеціалізованих судових механізмів і мережі притулків для постраждалих осіб (с. 216–218). Зокрема, автор зазначає функціональну подібність іноземних охоронних ордерів до українських термінового заборонного та обмежувального приписів, проте подальше порівняння могло б бути поглиблене шляхом визначення конкретних відмінностей у порядку їх застосування, процесуальних гарантіях, строках реагування та механізмах контролю за дотриманням установлених обмежень. Це дозволило б точніше встановити, які переваги зарубіжних

моделей зумовлені власне нормативними рішеннями, а які – особливостями організації відповідних інституцій та ресурсного забезпечення. Крім того, видається доцільним чіткіше сформулювати критерії, за якими автор відбирає зарубіжні практики для можливого впровадження в Україні. Такими критеріями могли б бути відповідність національному законодавству, організаційна здійсненність, потреба в законодавчих змінах, ресурсне забезпечення та очікуваний вплив на безпеку постраждалих осіб. Це сприяло б переходу від загального ознайомлення із зарубіжним досвідом до системного обґрунтування конкретних пропозицій щодо вдосконалення українських механізмів протидії домашньому насильству.

Зазначене зауваження має дискусійний характер і стосується насамперед глибини порівняльно-правового аналізу. Більш докладне обґрунтування можливостей адаптації зарубіжних практик посилило б аргументованість авторських рекомендацій та їхню практичну спрямованість.

Загальний висновок. Дисертація Негру Федора Степановича на тему «Юридико-психологічні детермінанти домашнього насильства» є самостійною науковою працею, присвяченою актуальній проблематиці юридичної науки та правозастосовної практики. У дослідженні комплексно розглянуто теоретичні засади домашнього насильства як юридико-психологічного явища, проаналізовано соціальні, правові та психологічні чинники його виникнення й визначено перспективні напрями вдосконалення профілактичної діяльності у цій сфері.

Зміст дисертації свідчить про належне опрацювання автором наукових джерел і нормативно-правових матеріалів, прагнення поєднати теоретичні положення з аналізом практики та сформулювати рекомендації, що мають прикладне значення. Одержані результати можуть бути використані в науковій діяльності, освітньому процесі та практичній роботі суб’єктів, уповноважених здійснювати заходи із запобігання та протидії домашньому насильству.

За актуальністю теми, змістом, спрямованістю та характером одержаних результатів дисертаційна робота має ознаки завершеного наукового дослідження. Висловлені в цьому відгуку зауваження не змінюють загальної позитивної оцінки роботи.

Вважаємо, що **дисертація Негру Ф. С. «Юридико-психологічні детермінанти домашнього насильства»,** представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та припинення дії рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Негру Федір Степанович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Донецького державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент **Олена НАЗИМКО**